



תפארת אבות

אורשת יהדות לרוקו בלאך הקודש

דבר המערכת

**ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים,
מצווה עלינו לספר...**

בהגדה 'כוס אליהו' להגאון ציס"ע רבי אליהו בן הרוש זצ"ל מהעיר ספרו, כותב הרב שכל החכמים המוזכרים בהגדה שהיו מסובים בבני ברק - ר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון, היו רבנים גדולים וכל רז לא אניס להו ועם כל זה היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה. והגם שלא היו עמהם לא נשים ולא קטנים כיון שלא היו יכולים להיות נייעורים כל הלילה בפרט אחר שתיית ארבע כוסות, עם כל זה היו מספרים ולא היו מסתפקים במועט. ואף על פי שיודעים כולם מה שישמעו, מכל מקום אי אפשר שלא ישמעו זה מזה איזה דבר חידוש, כל אחד לפי מה שקיבלה נשמתו כפי שורש בחינתו.

והנה, כידוע זיכרון חכמי המערב הפנימי (מרוקו) זורח על פני תבל, עם ריבוי חכמיה ורבניה לאין ספור, כל אחד כפי מה שקיבלה נשמתו בהר סיני. וכפי שכתב ר' יוסף בן נאים זצ"ל ('מלכי רבנן'): בתוך גלותם ושפלותם לא הרפו ידיהם מעסק התורה, והיו חכמים גדולים בכל דור, וריח תורתם היה נודף למרחוק, וראה מה שכתב מוה"ר חזאן ('קנאת ציון'): 'ומה תענו על חכמי ורבני ארצות המערב הפנימי ובראשם מראקש, פאס, מקנאס, טיטוואן ורבאט, שכל השליחים החוזרים מאיתם משבחים ומפארים להבת תלמודם, מאריות גברו'.

אך דא עקא, רוב רובי תורתם לא מפורסם כדבעי, ולצערנו הרב הזניחם בקרן זוית, וכמו שכתב ר' דוד עובדיה זצ"ל ('פאס וחכמיה'): "ונשארו כעצמות היבשות מגולגלים בארונות הספריות. ומדי יום ביומו הייתי מסתכל עליהם ושואל לעצמי 'התחיינה העצמות האלה?'. הרהורים כאלה היו מרחפים במוחי ולא נתנו לי מנוח, מי יהיה הגואל???"

אבל אשמים אנחנו שלא שותים אנו בצמא את דבריהם להחיות נפשנו באור תורתם, ולא מעבירים לדור הבא את חכמתם שנמסרה מפה אל פה. הם שקיימו תורתם מעוני וחיייהם היו מלאים מרורות ופגעים רעים, ופרנסתם לא היתה מצויה, עם כל זה שיעבדו את עצמם לתורה ועשו עצמם משרתים לה, והלכו מחיל אל חיל עד פת לחם, ולא תמיד השיגה ידם להשאיר את שמם בעולם.

איך ניתן להיות חסרי לב ולהישאר אדישים לכך? אלא שמצווה וחובה גדולה מוטלת על כל אחד מבני בניהם להפיץ ולהנחיל, לפאר ולרומם את תורתם, מנהגיהם ופסקי הלכותיהם ומורשתם הרוחנית, בכל שיעור תורה והלכה ומעל כל במה אפשרית, ובזכותם ניושע תשועת עולמים במהרה בימינו אמן. בברכת פסח כשר ושמח לכל קוראינו ומכובדנו, מערכת תפארת אבות.



פרפרטאות לחבלינו

מצה של ברכה

כיהודי מרוקו, נהג גם הצדיק רבי מסעוד אדרעי זצוק"ל שלא להכניס אל ביתו קטניות בחג הפסח. כמו כן, הקפיד רבי מסעוד לאכול מצה שמורה בכל ימות החג ולא רק בליל הסדר, כפי שנהגים רבים. רבי מסעוד נהג להזמין קילו מצות שמורות לביתו, וכל בני הבית אכלו מן המצות בליל הסדר, ומה שנשאר אכל רבי מסעוד. בקילו זה של המצות התרחש נס מדי שנה בשנה. כל כמה שאכלו מן המצות, כל כמה שכבדו מהן את האורחים הרבים שבאו אל הבית, עדיין נותרו בקופסא מצות ושרתה בהן הברכה!

(הצדיק מראש פינה)

כל ישראל ערבים זה לזה

כמה ימים לפני חג הפסח היה אדם שנתפס והושם בכלא. ומשפחתו רעבים וגם צמאים, ונוסף שבר על שבר כשנלקח האיש למחבוס.

כינס רבי רפאל אנקאווא זצוק"ל את אנשי הקהילה ואמר להם, אתם חושבים שבלייל הסדר תשבו לחוג את החג ולהגיד עבדים היינו ואחיכם האחר יאסר? לא ניכנס לביתנו בליל הסדר עד אשר נדע כי האיש שוחרר ושב לביתו. צאו חפשו, דברו, אל תירגעו עד שתשחררו אותו. ואמנם בעמל רב הצליחו היהודים לשחררו ורק אז הורשו לחוג את החג בביתם.

(ספר המלאך רפאל)

פרו וישרצו

בספר 'גלי עמיקתא' על התורה לגאון הגדול רבי יעקב בירדוגו זצ"ל דיין במקנאס, כתב על המילה 'וישרצו' - שהיתה כל אחת יולדת ששה בכרס אחת, וזה נלמד מהאות ו' האחרונה של המילה 'וישרצו'. ולדעה שהיתה יולדת כל אחת שישים בכרס אחת את זה נלמד מהאותיות ו'י' שבתחילת המילה 'וישרצו', כלומר האות ו' כפול האות ו' שווה ס' (60=10x6).

וכעין זה כתב הצדיק רבי יוסף אלקובי ממקנאס על הפסוק "ברך בניך בקרבך" - ראשי תיבות ב"ב עולים למניין ו', וזה רמז להאומרים שאמותינו ממצרים היו יולדות ששה בכרס אחת. וסופי תיבות של הפסוק כ"כ עולים למניין ס', וזהו רמז להאומרים שילדו שישים בכרס אחת.

ויהי שם לגוי גדול

דרשו בהגדה "ויהי שם לגוי גדול - מלמד שהיו ישראל מצויינים שם". וכתב על זה ר' אליהו בן הרוש זצ"ל בפירושו 'כוס אליהו', שהמילה 'מצויינים' היא מלשון ציון וסימון. רוצה לומר שהיו ישראל מסוימים וניכרים בגופם ובמלבושיהם, וכל רואיהם יכירם שהם מזרע ישראל. ולא היה שום אחד מהם לובש לבוש מצרי או מקיף פאת ראשו וכיוצא בזה להיות דומה למצרי כדי להיפטר מן השעבוד.

(דברי התורה לעיל לוקטו מהגדה של פסח 'לאילן ריח'—לצדיקי וחכמי מרוקו)

הצלחת: ר' דוד פחימה, ר' מאיר אביטבול, משה אילוז, שילה בן בתשבע, תהילה בת בתשבע, גליה בת אילנה. **לרפואת:** מיכאל בן פורטונה. מיטל בת רחל. לע"נ: אשר בן רחל, גל שלמה בן אסתר, מאיר בן שמחה, פורטונה בת אסתר. **להארות, לתרומות ולהפצה** tiferet.avot1@gmail.com

ספר חדש על ראב"ד מקנאס הגאון ר' רפאל ברוך טולידאנו זצוק"ל - העריכה בשלבי סיום!

עבודה מאומצת של שנים מגיעה לסיומה תל"ת. כל מי שיש לו סיפורים, תמונות, מסמכים וכד' או שמעוניין לתרום ולהנציח את יקיריו, מתבקש לשלוח לנין הרב - ר' רפאל ברוך טולידאנו לפקס 15336180103 או למייל zicronbaruch@gmail.com

ושוב זריחה...

רושם מעציב ועמוק נשאר בחייהם

של קהילות ישראל בצפון אפריקה
לאחר פטירתם של גאוני קירואן - רבנו חננאל

ורבנו ניסים, עד כי נדמה היה שלא יוכל איש למלא את מקומם ולשאת את
דגל התלמוד. אמנם, מתוך החשכה והאפילה הזו הופיע אור גדול בשמי
היהדות. האור הזה נצנץ בארץ המערב בעיר פאס המהוללה, כפי שנראה.

כי ביצחק יקרא לך זרע

כבר זכרנו בפרקים הקודמים שמרוקו סבלה במהלך ההיסטוריה מהפיכות
ותמורות שלטוניות. מצב זה הביא לנהירה של חכמים מצפון אפריקה
לספרד, ובזכות זה חזר כח התלמוד לארץ ספרד. ר' אברהם אבן דאוד (בעל
'ספר הקבלה') מספר על חמשה חכמים גדולים שחיו בדור שלאחר פטירת גאוני
קירואן וכולם נקראו בשם 'יצחק': ר' יצחק אבן גיאת מלוסינה, ר' יצחק בן
אלבאליה מקורדובה, ר' יצחק בר ראובן מברצלונה, ר' יצחק ב"ר משה
שעבר מספרד לבבל והתמנה במקומו של רב הא"י גאון, והגדול מכולם הוא
ר' יצחק אלפאסי [הרי"ף] - איש רב פעלים בתורה ורבים של גדולי הרבנים
בספרד בדור שאחריו.

רבי יצחק אלפאסי - הרי"ף

הרי"ף נולד בשנת ד'תשע"ג (1013) בעיר קלעא-חמאד שבקרבת פאס
שבמרוקו, ולדעה נוספת מקומה באלג'יר. על כל פנים, את מרבית שנותיו חי
ופעל בעיר פאס ועל שמה הוא נקרא אל-פאסי. בצעירותו, הוא נמנה בין
התלמידים הרבים שהלכו לשיבת קירואן שבתוניס, ללמוד מפי רב נסים גאון
ורבנו חננאל. בשובו לעיר מולדתו, פאס המעטירה, התקבל הרי"ף בכבוד
רב. שם עמד על משמרת התורה במשך שנים רבות.

חיבוריו

בעולם ההלכה רואים את הרי"ף כמי שחותם את תקופת "הגאונים" ופותח
את תקופת "הראשונים", לכן יש המכנים אותו 'גאון'. ואכן, הרי"ף לא כפף
את ראשו בפני גאוני בבל, ולא היסס לחלוק עליהם. שמו התפרסם בעולם

מקורות: 'נר המערב', תולדות היהודים בצפ"א, 'הרי"ף בן ספרד לאשכנז'

בזכות חיבורו החשוב 'ספר ההלכות', המכיל את תמצית ההלכות הנהוגות
בזמן הזה שנמצאו בתלמוד, ולכן הוא נקרא גם 'תלמוד קטן'. ספר זה מספק
לא רק פסק הלכה, אלא גם לימוד הלכה "לאסוקי שמעתתא אליבא
דהלכתא", כדרכם של הספרדים. מלבד 'ספר ההלכות' כתב הרי"ף שו"ת
המכיל מאות פסקים. את חיבורו הגדול ומרבית מתשובותיו כתב במרוקו,
ולפיכך יש לראותו כאיש המגרב ולא כחכם מחכמי ספרד.

השפעת הרי"ף

גדולי ישראל, ראשונים ואחרונים, בכל הדורות ובכל התפוצות סמכו על פסקי
הרי"ף. על חיבורו של הרי"ף, התבטא הרי"י הזקן מגדולי בעלי התוספות
ואמר: "לא יוכל בן-אדם לחבר חיבור כמוהו, זולתי ששכינה היתה שורה
עליו". הראב"ד ('ספר הקבלה') כתב עליו כי מימות רב האי גאון לא נמצא כמו
הרי"ף בחכמה ובבינה. לאחת משאלות החלום ששאל ר' יעקב ממרויש,
השיבוהו מן השמים: "ואת בריתי אקים את יצחק", כלומר שההלכה כהרי"ף
(שו"ת מן השמים' ב). הרמב"ם הלך בעקבותיו כמעט בכל, מלבד בכשלושים
עניינים. מרן רבי יוסף קארו מחשיב את הרי"ף כראשון בין שלושת עמודי
ההוראה שעל פיהם הוא מכריע את ההלכה ב'שולחן ערוך'.

בריחתו לספרד

הרי"ף נאלץ לעזוב את פאס בהיותו כבן 75 שנה (בשנת ד'תתמ"ח - 1088),
מחמת מלשינות שקר ששונאו הלשינו למלכות. בברחו לספרד הוא שהה זמן
מה בקורדובה ולבסוף השתקע בלוסינה. גם שם לא הונח לו בראשונה, בשל
מחלוקת הלכתית בינו לבין ר' יצחק אלבאליה ור' יצחק בן גיאת. רק בסוף
ימיו, לאחר פטירתו של הרי"ף גיאת, עלה לשבת על כסא הרבנות של קהילה
גדולה ומפורסמת זו. הרי"ף נחשב לגדול רבני ספרד בדור ההוא ולמעשה
מהווה אבן השתיה שעליה מושתתת תורת ספרד. הוא העמיד תלמידים
הרבה, ביניהם ר' אפרים אלקלעי, ר' יוסף הלוי אבן מיגאש, ר' ברוך בן ר'
יצחק אלבאליה ור' יוסף בר יוסת. הרי"ף נפטר בלוסינה
שבספרד, ב'י' בסיון שנת ד"א תתס"ג (1103) בהיותו כבן
תשעים שנה. לאחר פטירתו נכתבו עליו קינות על ידי
המשוררים ר' משה אבן עזרא ור' יהודה הלוי זיע"א.

מקורות: 'נר המערב', תולדות היהודים בצפ"א, 'הרי"ף בן ספרד לאשכנז'



בעלה הטרי, על כך שהיו עיניה טרוטות, ונצטערו
הזוג הרבה עד שגעו בבכיה. ולא עברו ח' ימים
עד שחלתה בעיניה, ונתעוורה רח"ל,
וביקשה מחילה מהעניה ובעלה עם
קנס גדול ולא הועילו לה כלום.

וזה מ"ש הלל נגד שמא אבד שמיה,
דהיינו מי שמנגיד ומרומם שמו בגאוותו,
יגרם לעצמו להאביד שמו. ולכן ראוי לאחוז במדת הענוה,

ולהוסיף בה זהירות יום יום, כי דלא מוסיף יסיף, ר"ל מי שאינו מוסיף
זהירות בענוה יום יום, יסיף ממנו מה שיהיה בידו ממנה (פירוש יסיף -
יתום, תרגום "עד תם כל הדור" (דברים ב, יד) - עד דסף כל דרא).

ואמר עוד ודלא יליף קטלא חייב, ר"ל ומי שאינו רוצה ללמוד דרכי
הענוה, רק אוהב את הגאווה, תביאהו עד חיוב מיתה, רח"ל. וכן מסופר על
אחד שהיה בעל גאווה ביותר, דבריו עם כל אדם בגאווה וגאון. יום אחד קנה
תרנגולת פשוטה מגוי, ונמצאה פצועה. הוליכה אצל חכם לבודקה, החכם
היה מתבונן בעניין לאט. כעס עליו הקונה ואמר, אמור מהר, כשרה או
טרפה? כל עוד שאני יכול להחזירה לגוי. החכם השיב בנחת, אל תכעס בני,
האיסור ברור, אך מתבונן אולי אמצא צד היתר. התבונן ולא מצא, והחליט
לאסור. שוב כעס הקונה ואמר, לשוא המתנתי. אמר לו החכם, בני, הפג
מעט גאוותך במעט ענוה, כי בדרך סכנה אתה הולך. האיש נהם עליו
ככפיר, הסתכל בו ברע, פנה לו עורף והלך אצל הגוי המוכר לקבל את
כספו בחזרה. הגוי סרב והתלקחה ביניהם מריבה בחרפות וגידופין. היהודי,
גאוותו לא הניחה אותו לראות את הנולד ולשים מעצור לרוחו, ויקלל את
הגוי בנביאו ובמלכו, ונתפס למלכות ונתחייב מיתה, רח"ל. וזהו מ"ש הלל
הקדוש זיע"א, ודלא יליף דרך הענוה קטלא חייב.

נחלת אבות

פרקי אבות

לרבי יוסף משאש זצ"ל

הוא היה אומר, נגד שמא, אבד

שמיה. ודלא מוסיף, יסיף. ודלא

יליף, קטלא חייב. ודאשתמש

בתגא, חלף: (אבות א, יג)

מורי ורבותי גם בשבת זה בס"ד
נמשיך בפירוש דברי הלל הקדוש
ע"ה, שאמר נגד שמא אבד שמיה

וכו'. המאמר הזה נאמרו בו כמה פירושים כמ"ש במדרש ובכמה מפרשים,
והפשט הברור הוא, כי הלל העניו, היה מזהיר מאד על הגאווה, ואמר נגד
שמא אבד שמיה, ופירוש נגד, הוא רוממות והתנשאות, מלשון נגיד ומצוה,
ור"ל, מי שמשדל לרומם ולנשא את שמו, להיות לו שם על פני חוצות, הרי
זה אבד שמיה, ר"ל השם של כבוד שחושב להשיג במעשיו, יאבד ממנו ולא
ישיג כלום, וכן אמר שלמה בחכמתו "גאות אדם תשפילנו, ושפל רוח יתמוך
כבוד" (משלי כט, כג), כלומר הגאווה עצמה תהיה סיבה להשפילו. אבל מי
שהוא שפל רוח, דבר זה יתמוך לו הכבוד שלא יפול ממנו.

וכל המתגאה בדבר טוב שיש בו סוף שהוא יהיה לו לתקלה, וממנו
תוצאות עונשו בעולם הזה וכמ"ש רז"ל, אבשלום שנתגאה בשערו לבסוף
נתלה בשערו (סוטה ט). ופירוש נתגאה בשערו, כי היה לו שער יפה עד מאד,
שחור ומבהיק כמראה, והיה מסלסל בו וממשמש בו כל היום לפני הכל, ולא
היה מגלחו רק משנה לשנה לאחר שכבר הכביד עליו (שמואל ב' יד, כו).

ועוד אמרו (בסוטה שם) שמשון הלך אחר עיניו, לפיכך ניקרו פלישתים את
עיניו. ופירוש הלך אחר עיניו, שהיו עיניו יפות והיה מתגאה בהם, ובהם
משך לב בנות פלישתים לקחתן לנשים. ואף שכתוב שם כי מה' היה הדבר
להינקם מפלישתים, עם כל זה הוא עשה הדבר בתאוה ובגאווה (עי' בגמרא),
לפיכך נענש בעולם הזה במידה כנגד מידה, שניקרו פלישתים את עיניו.

מעשה באישה שנתגאית ביופי עיניה ונתעוורה

וכן מסופר (בספר טוב רואי) על אישה אחת שהיו עיניה יפות ביותר, והיתה
מתגאה בהם בפני חברותיה. פעם אחת הרבתה לעג על כלה עניה בפני

מתוך הספר 'נחלת אבות' בהוצאת 'הספריה הספרדית'.
כאן נציין שהחנות עברה למשכן חדש ומפואר
ברחוב דוד 4 (שכונת הבוכרים) בירושלים.



מהו מנהג נשות ספרד האמיתית לגבי ברכת הדלקת הנרות בערב שבת?

בכדי להבין עד כמה מנהג זה שהנשים הדליקו את הנרות בערב שבת ולאחר מכן היו מברכות היה פשוט, ונוהג בכל קהילות ספרד במשך מאות בשנים בין בחו"ל בין בא"י, נביא בקיצור את דברי הרב יעקב משה הלל שליט"א (בהסכמתו לספר 'להדליק ולברך') וזת"ד: "בענין מנהג הקבוע והידוע של נשות בני ספרד במשך מאות בשנים מכל המדינות והמחוזות, ערים וכפרים, שנהגו כולם להדליק הנרות ולאחר מכן לברך. וקיימוהו ואשרוהו כמעט רובם ככולם מגדולי פוסקי הספרדים, בכל הדורות שלפנינו ועד לימינו. ומרוב פשיטות הדברים לא היה מקום לדון בזה, אלא שמצב הדור בדלי דלות, והמשנים מנהגים במגמות שונות הם הגורמים שאפילו דברים פשוטים וידועים צריכים אנו לבררם ולחזקם כדי להחזיר העטרה ליושנה... ורגיל אני לומר שאנו בני ספרד לא גדלנו על העצים ולנו מסורת מקוימת ומאושרת בספרי הפוסקים מדור דור... וכמעט שאין לנו סיבה לחקור אחר מנהגינו בספרי הפוסקים... ועד שנדרוש לחפש בספרים, נקיים בעצמנו 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך'... ועליהם נסמוך ולא נוציא לעז על אבותינו וזקנינו לשנות מנהגם..." עיי"ש.

ואף אנו, נתמלא צער בליבנו על שהגענו לעת כזאת להצטרך לאשר ולאמת מנהגי אבותינו הקדושים אשר בארץ המה. אך אנו בניהם, ועלינו לצאת ישע כנגד המספחת שפשתה בדורנו לחשוב שאנו 'גדולים', 'טובים', 'ומבינים' יותר מהדורות הקודמים, כמ"ש החיד"א ('יוסף אומץ' סי' י) "ועל אלה אני בוכה על דור יתום שמניחין העיקר ולוקחים הטפל ובפיהם ירצו [יאמר] שהם ידעו מה שלא ידעו הקדמונים, וכל ישראל טועים והם ידעו האמת, ולבי בוער באש והולך בצער... יהא רעוא, קורא הדורות ישוב ירחמנו לפקוח עינים עיוורות והיו למאורות". וכתב שם "כל דבר שהוא מורגל בפי הציבור ראוי לסמוך עליו כאלו הם דברי נביא".

הנאה מאור הנרות

נחלקו רבותינו הראשונים האם מברכין על הדלקת הנר בשבת? כתב המרדכי (פ' במה מדליקין, ס' רצד) שרבנו משולם לא היה מברך על הדלקת הנר כלל, משום שעיקר המצווה בפועל היא ההנאה מאור הנרות, ואיך יברך על הנרות בזמן שעדיין יש אור מבחוץ ולא נהנים מהם? ולכן סבר שאין לברך עליהם כלל. לעומתו ר"י סובר שיש הנאה גם בשעת ההדלקה היות ואפשר לראות ולהיעזר לאור הנרות בבית, ולכן יש לברך על ההדלקה. וכן הלכה.

באור מחלוקת ר' משולם ור"י

לר' משולם הדלקת הנר מבעוד יום היא רק הכשר מצוה [כגון: עשיית תפילין וכד'] ואין מברכים על הכשר מצוה, ועצם המצוה בפועל מתקיימת

בשעת הסעודה. ואף ר"י מודה שעצם ההדלקה אינה מצוה, אלא שלר"י ההנאה מאור הנרות מתקיימת גם כשנהנים מאור הנר בשאר עניני הבית ולא דווקא בסעודה.

יסוד זה הוא פשוט להלכה בפוסקים

כתב הרמב"ם (שבת, פרק ה, א) שצריך שיהיה 'נר דלוק' לכבוד שבת, והעתיקו מרן בש"ע (רסג, ב). ומדויק לשון זה מבואר שעיקר המצוה היא מציאות הנר, היינו ההנאה מאורו. וכ"כ מהר"י אבוהב על הטור (רסג, ד), ר' חיים פלאג'י ('חסד לאלפים', רסג, ט) והבן איש חי ('רב פעלים', ח"ד, ס' ל).

בברכה על הנרות מקבלת האשה שבת

נחלקו רבותינו הראשונים האם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר? שבלי הלקט (ס' נט), הראב"ה (ס' קצט), האור זרוע (עמ' מו), התניא רבתי (ס' יג) ועוד, כתבו שלדעת 'בעל הלכות גדולות' קבלת שבת תלויה בברכה על הנרות. וכ"כ המרדכי (שם, רצג). וכתב מרן בב"י (ס' רסג) שכן דעת ר' בנימין, וכ"כ הכלבו בשם ר' פרץ שסובר "כיון שמברכת עליה [על הנר] אין לך קבלה גדולה מזו". וכן העיד על המנהג רב האי גאון (הובאו דבריו בשו"ת 'חמדה גנוזה', ח"א, ס' יג). וכ"כ עוד מרבית הראשונים. ואכמ"ל. א"כ יוצא לנו שלשיטת כל הני רבונותא אם האשה תברך על הדלקת הנרות לפני שתדליק יהיה אסור לה להדליק, כיון שכבר קיבלה שבת בברכה.

מרן לא הכריע

כתב הרמב"ם (שם) "וחייב לברך קודם ההדלקה", משמע שסובר הרמב"ם שבברכה על הדלקת הנרות לא מקבלת האשה שבת. ועיין בב"י (שם) שמרן לא הכריע דעתו אם הלכה כבה"ג וסיעתו או כהחולקים. ויש שרצו להוכיח שמרן סובר שצריך לברך לפני ההדלקה, לפי מה שכתב בב"י (רסג): "ומ"ש רבנו [הטור] כשידליק יברך, כלומר כדרך שמברכין על כל הדברים שחייב בהם מדברי סופרים". אולם דחה ראייתם בשו"ת 'חמדה גנוזה' (שם) וביאר שכוונת הב"י לומר שמברכין על הדלקת הנר כדרך שמברכין על כל המצוות, בניגוד לסוברים שלא מברכים על הדלקה זו כלל (כר' משולם הנ"ל), ולא דיבר הב"י על זמן הברכה כלל.

כל אחד ינהג כאמותיו הקדושות

בש"ע (שם, סע' ה) כתב מרן: "כשידליק יברך..." ואם כוונתו היתה שצריך לברך לפני ההדלקה היה לו לכתוב כמ"ש הרמב"ם "וחייב לברך קודם ההדלקה". א"כ מתוך ששינה מרן מלשון הרמב"ם מוכח שלא רצה להכריע בדבר, שאם יפסוק שצריך לברך לפני ההדלקה ככל הברכות שמברך ועובר לעשייתן, יבוא לידי "חילול" שבת לשיטת הפוסקים שהאשה מקבלת שבת בברכה. ואם יפסוק לברך אחר ההדלקה הרי צריך שיהיה עובר לעשייתן. ולכן השאיר מרן הדבר סתום שכל אחד ינהג כפי שנהגו אבותיו ואמותיו הקדושות, ודעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. ועוד יש להוסיף ולומר לפי מה שנכתב לעיל שעיקר המצוה היא 'מציאות הנר' היינו ההנאה מאורו, שכל זמן שהוא דולק נהנים מאורו, וזו מצוה מתמשכת, ולכן כתבו הפוסקים ('כף החיים' סופר, שם, ס"ק לו. ו'החסד לאלפים', שם, ס"ק ב) שאשה ששכחה ולא בירכה על הנרות יכולה לברך אף לאחר מכן עד קודם השקיעה. הרי מבואר שאף לאחר ההדלקה אפשר לברך בשופי, וזהו גם נקרא 'עובר לעשייתן' כמ"ש האבודרהם (ברכת המצוות) בשם 'בעל המאור'. וכ"כ ה'ישועות יעקב' שכל זמן

שהנר דולק חשיב עובר לעשייתן (עיין בספר 'נוהג בס', ס' ה). וכן הרמ"א הביין שמרן לא הכריע בדבר, שהרי כתב הרמ"א (שם) "יש מי שאומר שמברכים קודם ההדלקה, ויש מי שאומר שמברכים אחר ההדלקה", ואם דעת מרן היתה שצריך לברך לפני ההדלקה היה לרמ"א לכתוב רק "ויש מי שאומר שמברכים אחר ההדלקה". ולאחר דברים אלו יש לדחות דברי האומרים שמ"ש מרן הש"ע בסע' י (שם) "שאחר שברכו והדליקו" כוונתו שיש לברך לפני, על זה יש לומר שלא דוקא שברכו לפני, אלא אף שברכו אחרי ההדלקה, כל אחד כפי מנהגו. ועוד שאף אם נאמר שדעת מרן להצריך לברך לפני, היה לו לבאר זאת בסע' ה, שהוא עיקר דין ברכת ההדלקה. ויש להוסיף שכמה מגדולי האחרונים למדו בדעת מרן שהכריע להדיא לברך אחר ההדלקה כמ"ש בשו"ת 'מעשה ניסים' הכהן (ח"א, ס' שלב): "מלשון מרן שכתב 'כשידליק יברך' משמע אחר ההדלקה". וכ"כ מרן ר' שלום משאש (שומ"ג, ח"ג, ס' עא), המהר"י חידא (ספר החידושים, ח"א, ס' רסג) ובשו"ת הר צבי (ח"א, ס' קמ).

חותמו של הקב"ה אמת

והנה אנו שומעים שוב ושוב ש'מנהג הספרדים' לברך לפני ההדלקה. הבה נבדוק האם יש אמת בטענה זו. כתב החיד"א (מחז"ב רסג, ס' ק ד) שהאשה תברך לאחר ההדלקה, שאם תברך לפני הרי היא קבלה שבת ואסורה להדליק. וכ"כ ר' אליעזר פאפו - מטורקיה (חס"ל, ס' קו), ר' מסעוד רקח מטריפולי ('מעשה רוקח', שבת, פ"ה, א), ר' חיים פלאג'י מטורקיה ('חיים לראש', הטבת נרות, ג), ר' אברהם חמוי מסוריה ('בית הבחירה', הדלקת נר יו"ט, ט), הבא"ח מעירק (ש"ב, פ' נח, ח) והוסיף שיש טעם ע"פ הסוד למנהג זה, כה"ח סופר מירושלים (שם, ס' ק לד), וכן העיד ר' אליהו מני שעלה מעירק ונתמנה לאב"ד בחברון (שו"ת 'יין טוב', ס' ט), ר' רחמים חי חויתה הכהן ראב"ד ג'רבא ('שמחת כהן', ח"ה, ס' רסג, ס' ק ג), ר' אברהם אמינון מבוכרה ('ליקוטי דינים', ח"ב, ו), ר' עזרא עטייה ('עלה עזרא' עמ' פה) וכשנשאל האם לשנות המנהג ולברך קודם ההדלקה ענה נחרצות: "לא! קודם תדליק ואח"כ תברך" (ספר 'רבינו האור לציון' עמ' 564), וכ"כ ר' רפאל אלאשווילי מגרוזיא ('ליקוט מנהגים' עמ' 248), וכתב בספר 'זכות יצחק' (ח"ב, ס' נט) שאמר לו ה'אור לציון' שתדליק ואח"כ תברך כמנהג רוב העדות. והוסיף בקונטרס 'מנוחת שלום' (עמ' רטו) שכן נהגו בביתם של ר' יהודה צדקה, ר' יעקב מוצפי, האיש מצליח, ור' יצחק כדורי. וכן נהגו אבותינו הקדושים ממרוקו כמ"ש ר' ברוך אברהם טולידאנו ('רינה ותפילה', ס' רסג), ר' דוד עובדיה ('נהג העם', שבת, א), מרן ר' שלום משאש ('שמש ומגן', ח"ב, ס' עב), ועוד רבים וטובים מרבני כל העדות, ומפאת קוצר המקום א"א למנות כולם. ומכאן ראייה שזהו מנהג הספרדים מימים ימימה, ואין זה מנהג האשכנזים גרידא כמו שרצו כמה פוסקים להכריח. וכתב בספר 'מגן אבות' (ס' רסג) שאין שום עדות מאף פוסק שמנהג הספרדים לברך לפני ההדלקה. ע"כ. ואדרבא מנהג כל העולם כולל בארץ לברך אחרי, ואף דעת מרן הש"ע כן, וכן ראוי לנהוג לכתחילה, ואין להוציא לעז על אבותינו שבירכו ברכה לבטלה ח"ו, ישתקע הדבר ולא יאמר. (מקורות: 'להדליק ולברך', 'חמדה גנוזה', 'נוהג בס')



רבי שמעון דיין זצוק"ל

ה'תרע"ז (1917) –
ה'תשל"ה (1975)

פוסק הלכה,
דיין בדמנא, במראקש
ובקובלנקה שבמרוקו

יזרח אור

הרב שמעון דיין נולד בשנת ה'תרע"ז (1917) בכפר בני צביח שבדרום-מזרח מרוקו, לאביו המנוח ירא א-להים וסר מרע ר' אליהו דיין זצ"ל ולאמו הכשרה בנשים מרת פריחה ע"ה, אשר בהשתדלותם ובהדרכתם זכה בנם למה שזכה, זכרה ה' זאת להם לטובה. דודו היה החכם המלוב"ן ר' שלמה דיין זצוק"ל מהעיר מראקש.

כבר מקטנותו נראו בילד שמעון סימני טהרה ויראה. מתוך אהבת התורה היוקדת בליבם של הוריו הם מסרו אותו, למרות גילו הצעיר ולמרות היותו בן זכר יחיד (לצד שלוש אחיותיו), בידי הנאמנות של הגאון המפורסם בתורתו שהעמיד רבנים הרבה כמוהר"ר יעקב בן חמו זצוק"ל, שהיה לו לאב ולרבו המובהק.

בישיבה הקדושה בתאפילאלת

בשנת תרפ"ה (1925), נקרא ר' יעקב בן חמו להרביץ תורה בישיבתו של רבנו ישראל אביחצירא - סידנא בבא סאלי זיע"א בעיר ארפוד שבמחוז תאפילאלת. ר' יעקב לקח עימו את תלמידו הצעיר שמעון, והוא בן 8 שנים. בישיבה הקדושה ההיא זכה רבנו שמעון ללמוד יחד עם הצדיקים ר' מאיר אביחצירא זצוק"ל [בבא מאיר] בנו של הבבא סאלי, ר' אברהם אביחצירא זצוק"ל בנו של הבבא חאקי ולימים רבה של רמלה, ועם ר' יוסף אביחצירא בנו של ר' מכלוף אביחצירא זצ"ל ולימים רבה של יבנה. הבבא סאלי זיע"א הבחין בהתמדתו ובשקידתו של ר'

שמעון וחיבבו עד מאוד, ומני אז ועד ליום פטירתו היה מכנה אותו "שמעון בני".

לא ימיש מתוך האוהל

לא זזה יד התלמיד שמעון מיד רבו וקיים בעצמו "לא ימוש מתוך האוהל". כאשר ר' יעקב בן חמו נקרא להרביץ תורה במוגאדור, במקנאס ובערים אחרות הוא לא נפרד מתלמידו המובהק ולקח אותו עמו. גם אחרי שר' שמעון גדל והיה לאיש בשני המובנים, בשנים ובמעלות התורה, הוא לא נפרד מרבו שבינתיים הפך לגיסו, לאחר שנשא לאישה את אחותו. הם הקימו עסק מסחרי משותף שממנו יתפרנסו בכבוד, וחפץ ה' בידם הצליח. ה' נתן להם מציאת חן בעיני הבריות, ורבים היו דופקים על דלתותיהם לעשות מסחר עמהם, כיון שהיה משאם ומתנם באמונה כיאות לבני תורה. ובזכות זה זכו לשני שולחנות - תורה ועושר. הם עשו תורתם קבע ומלאכתם עראי, ופרט לבקרי ימי ראשון וחמישי שבהם נאלצו לטפל בעסקיהם, לא פסקה תורה מפיהם כל שאר ימות השבוע, ולא ויתרו על לימודם מפני כל סיבה שהיא. הרב דיין זכה ללמוד תורה מפי גדולי הדור במרוקו ובעיקר אצל הגאונים ר' יצחק סבאג זצוק"ל ממקנאס ור' יעקב דהאן זצוק"ל ממראקש.

כל המהנה ת"ח מנכסיו

רבנו קיים בעצמו את הפסוק "קנה לך חבר" במלוא המובן, וכשהיה רואה ת"ח שאפשר ללמוד איתו היה מקרבו, מכבדו ואפילו מהנהו מנכסיו. ביתו היה בית אכסניא לחכמים. ת"ח אחד שאיבד את ראייתו ל"ע שהיה בבית רבנו תקופה ממושכת. רבנו דאג להשיאו אישה ולהקים בית, ואותו ת"ח תמיד אמר "כל בני הם בניו של ר' שמעון דיין".

ברבנות

בשנת ה'תרצ"ט (1939) נסמך לשוחט ובזקק על ידי ר' יצחק אביחצירא זצוק"ל [בבא חאקי], ובשנת ה'תש"א (1941) גם על ידי ראש אבות בתי הדין של העיר מרקש, ר' חיים סירירו זצוק"ל. בשנת ה'תשט"ו (1955) הוסמך לדיין על ידי הרב הראשי למרוקו ר' שאול אבן דנאן זצוק"ל, והחל לשמש בדיינות בעיר דמנא. לאחר מכן, בשנת ה'תש"ך (1960) בעיר מראקש ובשנת התשכ"ז (1967) עבר לקובלנקה, שם שימש כיו"ר בית הדין.

כל הדין דיין אמת לאמתו

ר' שמעון דיין זצ"ל, דיין הוא ודיין שמו. הוא היה באמת דין דיין אמת לשמים. את האזהרות לא תיקח שוחד, לא תכירו פנים ולא תגורו מפני איש קיים במלואן. היו אנשים שבאו לדון אצלו בתקווה מלאה כי יצאו זכאים בשל תפקידם ומעלתם והתאכזבו. וכמה נתקלו בסירובו המלא כשהציעו לו סכומים גדולים על מנת לשחד אותו, ופעם הציעו לו סכום גדול של 5 מיליון פראנק, והרב דחה אותם בתוקף.

אחרית ימיו

עם עלותו לארץ ישראל בשנת ה'תשל"ג (1973), מונה לרב הישוב כפר יונה. אולם רבנו לא זכה ליהנות מטובה ומאווירה הצח של הארץ, ובשל מחלה שפגעה בו נאלץ לטוס לטיפול בבית חולים בצרפת, אשר במהלכו נפטר והשיב את נשמתו הטהורה לצור עולמים ביום ה' בניסן ה'תשל"ה (1975), ומנוחתו כבוד בהר הזיתים, זיע"א.

זהב שב"א

ר' שמעון דיין נפטר בטרם הספיק לערוך את כתביו ופסקיו לספר. ידיד נפשו ר' יצחק חזן ראב"ד חיפה, שהיה קשור אליו בעבותות אהבה, לא יכול היה לעמוד מנגד ושינס מתניו לערוך את כתבי ר' שמעון למרות המלאכה הרבה וטרדותיו הציבוריות, עד שעלה הדבר בידו להוציאם לאור וקראם בשם 'שו"ת זהב שב"א' - תשובות מארבעת חלקי השולחן ערוך ומהן התכתבויות עם רבני דורו כדוגמת: ר' חיים רפאל שושנה, ר' יצחק אביחצירא, ר' יצחק חזן, ר' מסעוד הכהן ועוד. אגב, שם הספר ניתן לו על פי רצון המנוח עוד בחייו, כפי ששח לרב חזן באחת הפעמים כי כבר יש לו שם לספרו - זהב שב"א, שב"א - ר"ת שמעון בן אליהו, ו'זהב' על שם התורה שלא יערכנה זהב וזכויות.

תלמידיו ומשפחתו

רבנו חינך את בניו ברוח התורה, וזכה לדור ישרים יבורך. מתוך משפחתו יצאו תלמידי חכמים, ומהם הרב יצחק דיין - בנו, רבה הראשי של ז'נבה. הרב משה דיין - בנו, מחבר ספרי השו"ת 'התענית בהלכה' ו-'הסומא בהלכה'. הרב שלמה בן חמו - אחיינו, רבה הראשי של קריית גת.

מקורות: 'אריזת הלבנון', 'שו"ת זהב שב"א'.

נהג בחובל קובץ לנהגים

מנהגי פסח וספירת העומר

- (א) ברוב ערי וכפרי מרוקו וחלק מהספרדים נמנעו אבותינו מאכילת אורז וקטניות יבשות בפסח, אך קטניות טריות אכלו.
- (ב) לביל פסח שחל להיות בשבת אין אומרים ברכת מעין שבע לאחר תפילת העמידה.
- (ג) מנהגו לספור ספירת העומר אחרי 'ברכו', קודם עלינו לשבח.

קופת הרוכלים - מקורות וטעמים

לוב ('נחלת אבות', מנהגי פסח), ומרוקו כמ"ש מורנו השמש ומגן (ח"ד, ס' ס), וב'זכר ברית אבות' (עמ' 92).

(ג) מבואר בב"י (ס' קלג) שאמירת 'ברכו' שבסוף תפילת ערבית נתקנה בשביל המאחרים שלא שמעו בתחילת התפילה, ע"כ. וכשם שלאחר 'ברכו' הנאמרת בתחילת התפילה מיד מתחילים 'ברוך אתה ה'.. כך הגון וראוי שגם בסוף התפילה אמירת 'ברכו' תחול על 'ברכת העומר', ועיין בספר 'מאיר היום' (עמ' 419) מה שהאריך בזה. וכך נהגו ברוב קהילות מרוקו כמ"ש בספר 'נוהגים' (עמ' 83) בשם מרן ר' שלום משאש ע"ה, ועיין 'בנתיבות המערב' שהביא טעם נוסף.

(להרחבה עיין 'עטרת אבות')

(א) כתב החיד"א (ברכ"י, ס' תנג) שמרבית הת"ח והיראים בירושלים לא אוכלים אורז. ובעל 'פקודת אלעזר' (ס' נא) הוסיף שגם את הקטניות נוהגים הספרדים לאסור בירושלים. וכתב ב'ארץ החיים' (ס' תנג) שכן נוהגים בצפת ומקלים בקטניות לחות. והעיד בשו"ת 'ימי יוסף בתרא' (ס' כא) שבני ספרד בארץ ישראל לא אוכלים אורז וקטניות. וכן נהגו באיטליה ('זרע אמת', ח"ג, ס' תנג), ובטורקיה ('מועד לכל חי' ס' ב), ועוד.

(ב) כתב בספר המנהגי (הלכות פסח ס' נב) בשם רב ניסים גאון שבביל פסח שחל בשבת אין אומרים ברכת מעין שבע, שהרי נתקנה בשביל המאחרים בבית הכנסת שלא יזיקום המזיקים, ובליל פסח אין צריך לזה, שילוי שימורים הוא. וכ"כ הטור (ס' תפז), ועוד. וכן פסק מרן בש"ע (ס' תפז, סע' א). וכן מנהג תוניס ('עלי הדס', פ' יב),